

Редько Валерій Григорович –

доктор педагогічних наук, доцент, завідувач відділу навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна.

Коло наукових інтересів: лінгводидактичні засади навчання іноземних мов у закладах загальної середньої освіти; проблеми конструювання змісту підручників з іноземних мов для закладів загальної середньої освіти; рівні сформованості інішомовної комунікативної компетентності школярів; теоретико-методичні засади компетентнісно орієнтованого навчання іноземної мови учнів початкової школи тощо. Автор монографій, підручників, посібників з іноземних мов для закладів загальної середньої освіти.

e-mail: Valeralabredko@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4035-4925>

DOI <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2019-1-33-44>

УДК 373.3.016:81'243

ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ КОМУНІКАТИВНИХ ДІЙ КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄТОВАНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті автор розглядає засоби, що сприяють виконанню системи навчальних комунікативних дій в умовах компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів початкової школи. Висловлено власну точку зору на питання компетентнісного підходу до навчання інішомовного спілкування учнів молодшого шкільного віку, схарактеризовано сутність поняття «компетентна особистість» у сфері навчання іноземних мов. Визначено та прокоментовано теоретико-методичні підходи до побудови та способи впровадження системи вправ і завдань, які забезпечують компетентнісно орієнтоване навчання іноземних мов учнів 1–4 класів.

За результатами аналізу тенденцій розвитку сучасної шкільної інішомовної освіти та емпіричних досліджень визначено й обґрунтовано зміст і функції інішомовної комунікативної як предметної компетентності та її компонентів, на формування яких спрямовується зміст навчання іноземних мов у початковій школі.

Ключові слова: компетентнісно орієнтоване навчання; іноземні мови; система комунікативних дій; учні початкової школи.

Постановка проблеми. Тенденція останніх років, яка домінує у шкільній інішомовній освіті, передбачає її компетентнісне спрямування на нові цільові та змістові аспекти, що зумовлює використання особливих методів і форм навчання іноземних мов як засобів мовленнєвої та соціальної взаємодії у різноманітних сферах міжнародної діяльності. У зв'язку з цим виникає потреба у перегляді та уточненні деяких усталених підходів до добору засобів навчання, організації процесу спілкування, зокрема механізмів його реалізації. Основними з них є вправи і завдання. Вони забезпечують засвоєння учнями мовного і мовленнєвого матеріалу, дають змогу формувати алгоритми виконання мовних операцій та мовленнєвих дій, що мають бути доведені до автоматизму як однієї з якісних характеристик рівня оволодіння відповідним видом навчальної діяльності, сприяють

формуванню іншомовної комунікативної компетентності, розвитку, освіти та вихованню школярів. Ураховуючи ці чинники, *доцільно в основу типології вправ і завдань в умовах компетентнісно орієнтованого навчання покласти категорію спілкування та етапи його здійснення*. Це узгоджується з комунікативним і діяльнісним підходами, які сьогодні є визначальними пріоритетами іншомовної навчальної діяльності. Розрізняють засоби, що готують до комунікації, зокрема навчають вербального наповнення та структурування акту спілкування на рецептивному і репродуктивному рівнях, і засоби, що сприяють формуванню в учнів умінь створювати та ідентифікувати тексти в усній та письмовій формах відповідно до окреслених комунікативних намірів, а також контролювати рівні сформованості навичок і умінь спілкуватись іноземною мовою. У процесі виконання таких вправ і завдань учень долає стадії від рецепції до продукції, оволодіваючи досвідом ідентифікації чужих і побудови власних висловлень, перебуваючи за таких умов у постійному комунікативному режимі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання компетентнісно орієнтованого навчання не є новим для світового, зокрема європейського, соціуму. Різноманітні його аспекти як концептуальні орієнтири розглядалися на всьох державних і наукових рівнях стосовно різних навчальних предметів, у тому числі й іноземних мов. Насамперед, ця проблема порушена у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти, де чітко зазначено важливість побудови змісту навчання на засадах компетентнісного підходу [4]. Цей напрям став пріоритетним у змісті деяких декларацій і рекомендацій Ради Європи і, відповідно, державних освітніх документів європейських країн.

Помітне місце він також почав займати в освітній політиці України. Базові положення компетентнісного підходу до навчання викладено у наукових публікаціях українських учених-педагогів Н. М. Бібік, О.І. Локшиної, О.І. Пометун, О.Я. Савченко та ін. Певний відбиток ця проблема знайшла у сфері іншомовної освіти (Н.П.Басай, Н.Ф.Бориско, Л.В.Калініна, О.С.Пасічник, Т. К. Полонська та ін.). Учені досліджують питання особливостей організації навчання на компетентнісних засадах, висвітлюють свої погляди на побудову компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов, описують фрагменти змісту шкільних підручників, діляться досвідом проведення уроків відповідно до компетентнісного підходу тощо.

Формулювання цілей статті. Визначити та обґрунтувати теоретико-методичні підходи до створення системи вправ і завдань як засобів, які забезпечують формування іншомовної комунікативної компетентності учнів початкової школи, та інтерпретувати їх у руслі тенденцій розвитку сучасної шкільної іншомовної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Компетентнісно орієнтоване навчання іноземних мов у початковій школі доцільно розглядати як здатність учнів відповідно до їхніх вікових особливостей і потенційних можливостей усвідомлено виконувати навчальні дії, що забезпечують оволодіння іншомовним спілкуванням в усній та письмовій формах у межах сфер, тем, ситуацій та мовних засобів, окреслених чинною навчальною програмою [6; 11]. Відповідно компетентна особистість учня початкової школи за результатами вивчення іноземної мови має бути здатною у межах вимог навчальної програми демонструвати вміння доцільно користуватися іншомовною інформацією, презентованою соціальним оточенням, оцінювати та добирати ту, яку потребує життєва діяльність, впливати на неї у межах своїх вікових можливостей, адаптуючи її кількісні та якісні характеристики до власних іншомовних комунікативних намірів.

Процес компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов у початковій школі доцільно організовувати поетапно: від рецептивно-репродуктивної до продуктивної діяльності, що зумовлюється віковими особливостями інтелектуального розвитку учнів, зокрема ще не досить якісно розвиненими можливостями мислення, пам'яті, аналізу, узагальнення тощо. Як засвідчує шкільна практика, учні відчувають значні труднощі у самостійному створенні форм іншомовних лексичних і граматичних одиниць, в усвідом-

ленні їхніх функцій у мовленні, а незначний рідномовний лінгвістичний досвід ще не дає змоги без підтримки вчителя виконувати нескладні мовні операції та мовленнєві дії під час продукування іншомовних текстів різного спрямування. Це потребує не тільки деяких пояснень, але й опори на відповідні зразки як орієнтовну основу діяльності. Оволодіння такими уміннями відбувається упродовж усього процесу навчання у закладах загальної середньої освіти. У кожному класі їхні якісні характеристики об'єктивно обмежуються мовними засобами вираження мовленнєвого продукту, якісним рівнем їхньої ситуативної доцільності, віковими особливостями учнів. Такий стан зумовлює потребу визначити: а) відповідний тип і вид засобів, спрямованих на формування умінь і навичок спілкування в усній та письмовій формах; б) їх кількість та послідовність у сконструйованій системі; в) форму застосування (індивідуальну, парну, групову); г) обсяг мовного та мовленнєвого матеріалу, який долучається до змісту вправ і завдань, його змістову та структурну складність і трудність засвоєння; д) рівень навченості учнів, зокрема здатність виконувати пропоновані вправи і завдання, що залежить від їхнього навчального досвіду, якості мовної та мовленнєвої підготовленості, а також від індивідуальних особливостей сприймання, розуміння та активізації мовного і мовленнєвого матеріалу [7].

На кожному етапі навчання іноземних мов першочергово доцільно визначати засоби, що стимулюють іншомовну комунікативну діяльність. У початковій школі відповідно до потенційних вікових можливостей учнів домінуючими є репродуктивні види навчання, котрі зумовлюють використання вправ, які скеровують роботу за допомогою системи спеціальних опор, у тому числі для здійснення мовних операцій та мовленнєвих дій, спрямованих на конструювання висловлень учнів (говоріння, письмо), і розуміння ними мовленнєвих продуктів інших комунікантів (аудіювання, читання). Поступово просуваючись у навчанні, опори доцільно знімати, що дає учням змогу діяти самостійно, акцентуючи основну увагу не на мовній, а на змістовій формі рецептивного і продуктивного тексту. Окрім того, це стимулює не тільки користуватися запропонованими вчителем або підручником мовними чи мовленнєвими зразками відповідно до ситуації спілкування, а й самостійно їх добирати із списку тих, якими вони вже раніше оволоділи і утримують у пам'яті. Деколи доцільно на проміжних етапах (від опори на зразок – до самостійного висловлення) долучати вправи, які спонукають учнів усвідомлено вибирати одну форму з кількох запропонованих, можливих для використання. Також перспективним уявляється добір засобів, які забезпечують максимальну повторюваність нової мовної одиниці й стимулюють до її застосування на всіх етапах навчання у різних видах мовленнєвої діяльності та у різних ситуаціях спілкування. Такий підхід передбачає не механічне виконання великої кількості формальних (на підстановку, трансформацію, заповнення пропусків тощо) вправ, що деколи можна спостерігати у шкільній практиці, а певне зміщення акцентів із мовних аспектів на змістові. Учні повинні розуміти функцію нової мовної одиниці: з якою метою, де, у якій соціально-комунікативній ситуації вона може використовуватися для оформлення їхнього мовленнєвого наміру і для розуміння висловлення інших комунікантів. Подібні навчальні дії повністю узгоджуються із сутністю компетентісно орієнтованого навчання іншомовного спілкування, коли іноземна мова сприймається учнями не як сукупність певних мовних формальних елементів, а як інструмент, який дає змогу соціально взаємодіяти з навколишнім світом на рівні текстової діяльності [9;13]. Досягнення такої якості мовлення може відбуватися за умови, що комунікант володіє відповідними механізмами на продуктивному рівні, що свідчить про його достатні креативні здібності, щоб створювати власні та ідентифікувати чужі іншомовні тексти відповідно до теми чи ситуації спілкування. Як підтвердили проведені нами дослідження, рівень креативності у кожного учня відповідно до його індивідуальних особливостей може бути різним [8]. Якщо школяр не вміє виконувати творчої комунікативної діяльності на матеріалах рідної мови, то об'єктивно виникає сумнів в успішності

аналогічної роботи іноземною мовою. Утім необхідно розвивати цей феномен, а тому поряд із суто комунікативно спрямованими тренувальними мовними вправами рецептивно-репродуктивного характеру виникає потреба у використанні продуктивних (творчих) видів діяльності, таких як навчально-мовленнєві ситуації, рольові ігри, проектна робота. Уже у початковій школі поступово учнів необхідно долучати до навчального процесу, особливо у 3-х і 4-х класах, коли вони набули певного навчального досвіду не тільки під час оволодіння іноземною мовою, але й у процесі вивчення рідної мови та інших шкільних предметів. Помітно зростаючий рівень їхнього психофізіологічного розвитку дозволяє дітям здійснювати нескладні розумові дії, що забезпечують виконання елементарних творчих видів навчальної роботи, зокрема групування, доповнення, узагальнення, аналіз, порівняння, систематизацію тощо. Методично доцільно розпочинати їх виконувати за зразками з поступовим переходом до продуктивної діяльності.

Як зазначалося вище, визначальним пріоритетом змісту навчання іноземних мов у сучасних закладах загальної середньої освіти є його активне спрямування на оволодіння учнями іншомовним спілкуванням як важливим засобом мовленнєвої взаємодії у сьогоднішньому мультилінгвальному та полікультурному світовому просторі [1; 11]. Така мета зумовлює ставитися до освітнього процесу як до різноаспектної діяльності, спрямованої на активне формування в учнів *іншомовної комунікативної компетентності*. Її доцільно розглядати як предметну метакомпетентність, яка складається з кількох різновидових мікрооб'єктів: *мовної, мовленнєвої, соціокультурної, загальнонавчальної компетентностей*. Кожна з них у зазначеній системі виконує свої особливі функції. Окрім того, ці компетентності взаємопов'язані, доповнюють одна одну, чіткіше розкривають зміст навчальної роботи в їхніх межах і урізноманітнюють зміст метакомпетентності.

Виконаний нами пошуковий аналіз іншомовної навчальної діяльності учнів молодшого шкільного віку дав змогу визначити та інтерпретувати змістові характеристики зазначеної предметної іншомовної комунікативної компетентності та її компонентів, на формування яких має спрямовуватися навчальна робота учнів 1–4 класів. Кожний структурний компонент потребує різних типів, видів і кількості засобів, які сприяють оволодінню їхнім змістом, утім завжди буде спостерігатися їхній комплексний вплив на процес формування іншомовної комунікативної компетентності. Узагальнимо на рисунку 1 характеристики результатів, яких мають досягати учні початкової школи у процесі навчальної діяльності.

ІНШОМОВНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ	МОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ	Фонологічна. Уміння нормативно використовувати звукові одиниці (фонеми) відповідно до контексту спілкування (<i>продукція</i>) та адекватно їх сприймати в усномовленнєвих продуктах (<i>рецепція</i>)
		<p>Лексична. Уміння ідентифікувати під час читання і слухання та нормативно продукувати лексичні одиниці в усному і писемному спілкуванні відповідно до тем, окреслених навчальною програмою, в межах зазначеного мовного матеріалу та ситуацій спілкування</p> <p>Граматична (орфографічна, орфоепічна, семантична). Уміння нормативно продукувати та адекватно сприймати письмові тексти, зміст яких містить граматичні явища; дотримуватися правил написання літер/слів, речень, користуватися символами/знаками, умовними позначеннями; усвідомлювати та контролювати організацію змісту продуктивних і рецептивних текстів</p>
МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ	У говорінні (монолог, діалог). Уміння продукувати звукові тексти відповідно до прийнятих норм і комунікативних завдань	
	В аудіюванні (безпосереднє й опосередковане). Уміння ідентифікувати мовне оформлення та адекватно розуміти озвучені тексти	
	У читанні (ознайомлювальне, вивчальне, пошукове, переглядове). Уміння ідентифікувати мовне оформлення та адекватно розуміти письмові тексти	
	У письмі. Уміння продукувати письмові тексти відповідно до прийнятих норм і комунікативних завдань	

ІНШОМОВНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ	СОЦІОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ	Країнознавча. Уміння продукувати і сприймати інформацію, що повідомляє про особливості політичного, економічного, культурного життя країни, мова якої вивчається
		Лінгвокраїнознавча. Уміння нормативно використовувати та адекватно сприймати мовні/мовленнєві одиниці, характерні країні, мова якої вивчається
		Соціолінгвістична. Уміння продукувати і сприймати мовленнєві висловлення відповідно до соціальних умов спілкування
	ЗАГАЛЬНОНАВЧАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ	Прагматична (уміння вчитися). Уміння задовольняти навчальні потреби, що ситуативно виникають і спрямовані на оволодіння іншомовною комунікативною компетентністю
		Стратегічна (діяльнісна). Уміння користуватися різними стратегіями вербального/невербального спілкування
		Функціональна. Уміння надавати та запитувати інформацію; висловлювати власне ставлення до неї; привертати увагу до об'єктів спілкування; підтримувати спілкування відповідно до його мети
	Дискурсивна. Уміння програмувати продуктивне мовлення, створювати логічну і зв'язну структуру мовленнєвого продукту	

Рис. 1. Структура і показники сформованості іншомовної комунікативної компетентності, на формування якої спрямовується зміст навчання іноземних мов учнів початкової школи

У змісті рисунку представлено структуру і показники сформованості іншомовної комунікативної компетентності та її компонентів. Вони нами визначалися відповідно до вікових особливостей і потенційних можливостей учнів початкової школи. Зазначені якісні характеристики можуть бути досягнуті в результаті виконання навчальних дій, зумовлених поставленими завданнями на певному етапі навчання та у межах мовного й інформаційного матеріалу, окресленого освітньою програмою.

Якими ж основними видами дій доцільно оволодівати учням в умовах компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов? Результати аналізу програмних цілей та змісту, а також спостереження за освітнім процесом дали змогу визначити пріоритетні дії. До них відносимо ті, що сприяють усвідомленню значення, форми і функцій мовної одиниці у спілкуванні та спрямовуються на засвоєння мовленнєвих механізмів, які забезпечують успішне здійснення процесу іншомовної комунікації. Різновид і кількість навчальних дій зумовлюються завданнями навчання, видом мовленнєвої діяльності, на оволодіння яким ці дії скеровуються, особливістю мовного і мовленнєвого матеріалу, іншомовним досвідом учнів молодшого шкільного віку, їхніми потенційними можливостями. Від характеру, функцій, лінгвістичної складності та трудності виконання, а також кількості дій залежить прогнозована система вправ і завдань як матеріальне вираження іншомовної комунікативної діяльності. Узагальнимо визначені дії в моделі, презентованій на рис. 2 (с. 38).

Як видно з рисунку 2, зміст моделі є цілісним утворенням, котре демонструє взаємозв'язок і взаємозалежність навчальних дій, що мають виконуватися з допомогою системи відповідних засобів. Це свідчить про зумовленість моделі змістом цих дій, спрямованих на формування іншомовної комунікативної компетентності та її компонентів. Зміст рисунка може слугувати дидактичним і методичним підґрунтям для визначення системи навчальних засобів, які сприяють формуванню в учнів початкової школи іншомовної комунікативної компетентності як макрооб'єкта та мікрооб'єктів як її структурних компонентів. Пріоритетними засобами доцільно розглядати вправи і завдання, що забезпечують оволодіння механізмами мовлення. Їх різноманітні співвідношення можуть утворювати ієрархію інваріантів, які здійснюють вплив на вибір типів і видів засобів для навчання іншомовного спілкування. Стисло їх розглянемо.

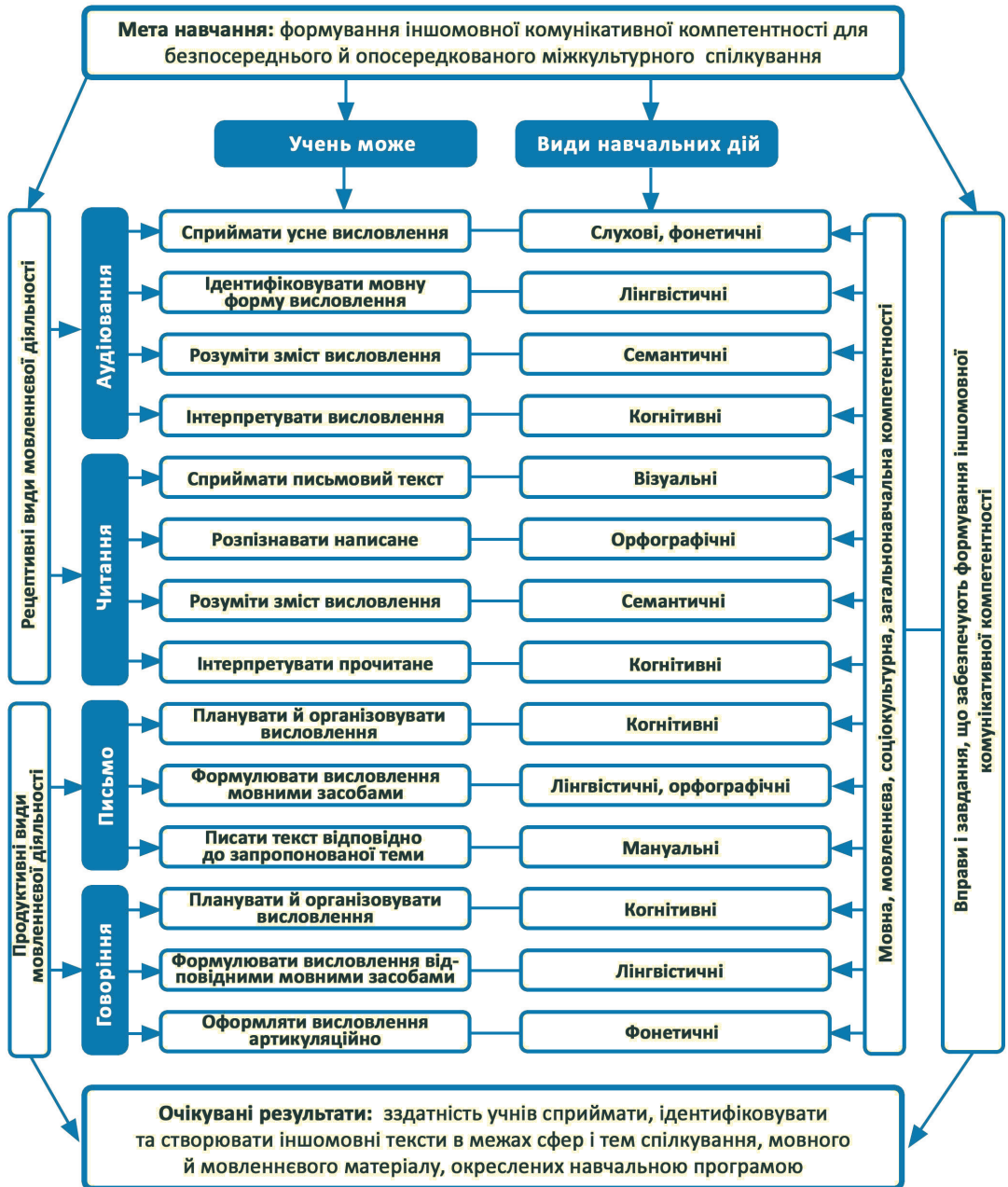

Рис. 2. Модель системи навчальних дій, що забезпечують компетентісно орієнтоване навчання іноземних мов учнів початкової школи

Мовні вправи сприяють формуванню мовних (фонетичних, лексичних, граматичних) навичок, характеризуються якістю виконання учнями операцій з мовним матеріалом поза ситуацією спілкування і зосереджують їхню увагу на значенні та формі мовної одиниці.

Умовно-мовленнєві вправи забезпечують усвідомлення функцій мовних одиниць і виконуються учнями з опорою на зразок як орієнтовну основу діяльності на рівні рецептивних, репродуктивних і продуктивних коротких текстів, сприяють перенесенню мовних навичок у мовленнєву діяльність і передбачають виконання елементарних комунікативних дій у ситуативних умовах (щось з'ясувати, дати комусь пораду, погодитись, заперечити, висловити своє ставлення тощо).

Мовленнєві (у деяких джерелах – *комунікативні*) *вправи* спрямовуються на формування в учнів мовленнєвих умінь у чотирьох видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо) і забезпечують використання мовних засобів у різноманітних текстах, зокрема забезпечуючи комплексне усвідомлення значення, форми та функцій нової лексичної чи граматичної одиниці у спілкуванні під час сприймання чужих і породження власних висловлень. Ці вправи доцільно розглядати як спеціально організовану форму спілкування, коли учень сприймає або реалізовує акт мовленнєвої взаємодії іноземною мовою. Водночас становлення мовленнєвих умінь відбувається успішно за умови міцно сформованих мовних навичок. Суттєвою ознакою ефективності згаданих вправ є усвідомлення тими, хто їх виконує, операцій і дій, передбачених навчальною діяльністю, що асоціюється з формуванням відповідної мовної чи мовленнєвої компетентності.

Мовленнєві вправи – це вид творчих засобів навчання, що забезпечують становлення мовленнєвих умінь і демонструють певний рівень практичного володіння кожним учнем іноземною мовою у межах навчальної програми. Його можна характеризувати з кількох позицій: а) обсягу мовного матеріалу як засобу вираження та ідентифікації думок; б) нормативності форми мовних засобів, які застосовуються у мовленнєвих текстах; в) знань і доцільного використання їхніх функцій у мовленні; г) швидкості оперування ними у продуктивних та рецептивних видах мовленнєвої діяльності. З позицій комунікативного та діяльнісного підходів мовленнєві вправи є пріоритетними, і на їх виконання доцільно виділяти основну частину навчального часу. До них відносяться ситуативні, дискусійні, композиційні, ігрові вправи, котрі асоціюються з творчими видами роботи на уроках. Як засвідчили наші дослідження, за умови спеціальної організації навчання, використання на підготовчому етапі відповідних зразків як орієнтовної основи діяльності та надання чітких інструкцій, такі вправи можуть бути доступними для учнів 1–4 класів.

В останні десятиліття зі зміною парадигми шкільної іншомовної освіти, зумовленою тенденцією на набуття учнями досвіду володіння іноземною мовою як механізмом міжкультурної комунікації, що передбачає засвоєння її у взаємозв'язку з культурою народу, який нею спілкується, почали активно застосовуватись інші види засобів навчання – *комунікативні завдання*. Насамперед, це мовленнєві ситуації, діалогові та групові форми роботи, проектна діяльність, рольові ігри тощо. Саме такі види і форми активізації мовленнєвої діяльності у навчальних умовах зумовлюють учнів збагачувати їхній досвід під час вивчення іноземної мови, а також активно долучати загальнонавчальний досвід, набутий у процесі оволодіння іншими навчальними предметами, самостійно користуватися додатковими засобами, у тому числі й інформаційно-комунікаційними технологіями, з метою отримання необхідних знань; самостійно долучати раніше засвоєну навчальну інформацію, використання якої зумовлює ситуативна потреба; логічно вибудовувати висловлення; визначати головне і другорядне; раціонально добирати мовні засоби до теми/ситуації спілкування; доцільно користуватися у разі потреби невербальними засобами спілкування тощо. Отже, комунікативне завдання ми розглядаємо як інтегрований засіб навчання іншомовного спілкування. Він створює умови для *комплексного* використання сформованих мовних навичок і мовленнєвих умінь, умотивованого навчального досвіду (загальнонавчальних умінь) учнів під час породження чи сприймання ними іншомовних продуктів, а також сприяє дотриманню комунікативної культури, прийнятої у певному лінгвокультурологічному соціумі, та адекватної комунікативної поведінки як сукупності норм і традицій спілкування певної групи людей. Визначальна характеристика та методична особливість комунікативного завдання – це виконання його без опори на зразок. Утім на підготовчому

етапі доцільно долучати окремі вербальні та ілюстративні опори, що зумовлено віковими психологічними особливостями учнів молодшого шкільного віку. У зв'язку із зазначеним вище таке завдання повинно мати певні особливості: 1) бути сформульованим у такий спосіб, щоб умотивувувати дії учнів і ставити конкретну мету, яка ними усвідомлюється; 2) спрямовувати навчальну діяльність учнів на мовленнєвий продукт, який характеризується певним змістом і обсягом, зокрема чітко визначати суб'єкти та об'єкти мовленнєвого спілкування (хто?, де?, для чого?, про що?, коли?, як?); 3) передбачати можливість використання за потреби досвіду, набутого учнями у різних сферах навчальної діяльності, у тому числі під час вивчення рідної мови; 4) забезпечувати дотримання комунікативних норм і традицій, прийнятих у країні, мова якої вивчається [12]. Саме під таким кутом зору доцільно розглядати цю категорію.

Складно не помітити, що комунікативному завданню, окрім навчальної, характерна ще й контролювальна функція, котра дає уявлення про якість сформованості в учнів інішомовної комунікативної компетентності, у тому числі її компонентів (мовної, мовленнєвої, соціокультурної, загальнонавчальної компетентностей). Усе зазначене свідчить про певний рівень готовності учнів до спілкування у реальних умовах, коли співрозмовники долучають до цього свої вербальні здібності, демонструють здатність використовувати компенсаторні вміння (невербальні засоби спілкування), уміння адекватно, відповідно до соціальних обставин підтримувати мовленнєву взаємодію, дотримуючись лінгвокультурологічних і соціолінгвістичних норм тощо. У цьому сенсі, вочевидь, комунікативне завдання можна розглядати не лише як засіб навчання, але й як важливий чинник впливу на вибір форми організації навчальної діяльності учнів. У зв'язку з цим відповідно до представлених ознак доцільно схарактеризувати *комунікативне завдання як комплексний засіб навчання інішомовного спілкування, котрий передбачає інтегрування нового мовленнєвого досвіду з тим, якого набули учні під час вивчення попередніх тем, а також зумовлює дотримання адекватної комунікативної поведінки у процесі спілкування у різних соціальних умовах та наявності вміння під час вербальної взаємодії у разі потреби успішно користуватися різноманітними стратегіями для досягнення визначеної мети.*

З огляду на те, що вправи та завдання – це основні одиниці навчальної діяльності та засоби, що ілюструють структуру самої діяльності [3], вони мають забезпечувати орієнтування, виконання та самоконтроль тієї дії, яку учень виконує. Згідно з цим твердженням вправа як засіб виконання операцій та дій, спрямованих на навчання мови і мовлення, повинна відповідати певним вимогам. У теорії навчання іноземних мов існує значна кількість наукових досліджень, присвячених цьому питанню [2; 3; 9]. Проведений нами їх аналіз та переосмислення сутності інноваційних процесів, які відбуваються у новій українській початковій школі, дали змогу зробити певні узагальнення й визначити *типові дидактичні та методичні характеристики вправ і завдань під кутом зору сучасних тенденцій розвитку шкільної інішомовної освіти й особливостей формування інішомовної комунікативної компетентності.* Отже, зазначені засоби повинні:

- якнайповніше відповідати меті навчання іноземної мови у закладах загальної середньої освіти – оволодіння мовою як засобом міжкультурного спілкування;
- урахувати вікові психологічні особливості та потенційні можливості учнів молодшого шкільного віку, їхній навчальний досвід (достатній рівень готовності для успішного виконання передбачених вправою завдань) та інтереси;
- сприяти ефективному формуванню інішомовних навичок і вмін, які є основними механізмами оволодіння спілкуванням;
- бути організованими у навчальному процесі відповідно до принципу наступності, який передбачає, що кожна подальша вправа базується на попередній і є складнішою від неї, а навчальна робота учнів має адаптуватися до системи операцій і дій, що виконуються, бути не автономною, а пов'язаною як з попередньою, так і наступною діяльністю, для успішного виконання якої учні мають володіти відповідним досвідом та усвідомлювати свої дії;
- умотивувувати діяльність учнів, викликаючи інтерес до навчання;

- сприяти збалансованому засвоєнню учнями іншомовних комунікативних дій, спрямованих на паралельне і взаємопов'язане оволодіння чотирма видами мовленнєвої діяльності у межах вимог чинної навчальної програми;
- урахувувати досвід учнів, набутий під час вивчення рідної мови та інших шкільних предметів (міжпредметні зв'язки);
- урахувувати особливості навчального матеріалу: його лінгвістичну складність і трудність засвоєння, у зв'язку з чим передбачати здійснення диференційованого підходу до визначення якісного та кількісного складу комплексів (підсистем) вправ і завдань;
- забезпечувати чіткість формулювання інструкцій до виконання операцій та дій, не допускати виникнення подвійних асоціацій щодо їх розуміння, відповідно до вікових особливостей учнів доступно орієнтувати їх у способах виконання навчальних дій, пропонує чіткі зразки як орієнтовну основу діяльності, сприяти раціональному добору для цього доступних і дидактично доцільних мовних засобів вираження;
- сприяти розвитку креативних здібностей учнів, спонукати їх до творчої діяльності та рефлексії (у межах набутого навчального досвіду) з метою оцінювання власних навчальних досягнень, а також надавати змогу шукати способи їх удосконалення;
- забезпечувати учнів стимулами й опорами, що особливо характерно і методично доцільно для навчання учнів 1 і 2 класів: а) вербальними (ключові слова, плани, зразки/моделі автентичного мовлення тощо) і б) невербальними (ілюстративні матеріали, предметна наочність, схеми, таблиці); передбачати поступове зняття опор, враховуючи просування учнів у навчанні та набуття ними певного іншомовного досвіду; сприяти організації навчання іншомовного спілкування у формі діалогу культур, для цього забезпечувати взаємопов'язане оволодіння іноземною мовою і культурою, передбачати можливість засвоєння та усвідомлення спільного й відмінного у чужомовній та рідномовній культурах, виховувати толерантне ставлення до особливостей культури спілкування та життєдіяльності свого іншомовного співрозмовника;
- бути комунікативно спрямованими: своїми інструкціями орієнтувати учнів на характер діяльності, що формується, і сприяти використанню її результатів у подальшій мовленнєвій взаємодії, задовольняючи іншомовні комунікативні потреби у межах тем, які вивчаються, а також забезпечувати оптимальну ситуативну доцільність й активну комунікативність мовних і мовленнєвих засобів, дібраних до змісту окремих речень, текстів для читання, діалогів;
- надавати учням змогу відповідно до їхніх вікових особливостей усвідомлено засвоювати раціональні способи навчальної роботи, самостійно виконувати операції та дії, що сприяють оволодінню іншомовною комунікативною діяльністю у межах програмних вимог;
- сприяти поступовому формуванню ключових і предметних компетентностей відповідно до вікових та навчальних можливостей школярів, зокрема уміння вчитися, набувати досвіду самостійно удосконалювати свій рівень навченості згідно з майбутніми потребами та у зв'язку із ситуативною необхідністю;
- забезпечувати зворотний зв'язок з метою корекції або раціоналізації процесу виконання іншомовних операцій та дій, якщо того потребують навчальні обставини.

Відповідно до сучасних тенденцій розвитку змісту навчання іноземних мов у початковій школі важливим є завдання визначення ефективної *системи вправ і завдань*, яка б відповідала психофізіологічним особливостям учнів цієї вікової категорії, враховувала їхній навчальний досвід, рівень розвитку мотивації до оволодіння мовою, можливості пам'яті, мислення, уваги, здатності до аналізу, синтезу, уміння робити елементарні порівняння, узагальнення, висновки й ефективно забезпечувала б виконання вимог чинної навчальної програми. Якісний та кількісний склад засобів навчання має поступово змінюватись у зв'язку з названими вище характеристиками. Методично недоцільно для різних класів у межах початкової школи добирати вправи і завдання, котрі не демонструють

тенденцію на ускладнення й орієнтацію на активізацію креативного мислення учнів відповідно до їхніх вікових особливостей і потенційних можливостей. З урахуванням досвіду, набутого у процесі навчання, поступово має зростати кількість видів діяльності, спрямованої на розвиток навичок самостійної роботи, творчих здібностей, умінь самостійно здобувати нові знання відповідно до ситуативної необхідності. Це зумовлено більшим навчальним досвідом учнів кожного наступного класу, віковими якісними змінами в їхніх розумових здібностях та інтересах, вищим рівнем розвитку інтелектуальних процесів і загальнонавчальних умінь тощо. Лише дидактична та методична доцільність вправ і завдань, рівень їх взаємодії у системі, дотримання принципів наступності, доступності та комунікативного спрямування під час їх добору можуть забезпечити дієвість і ефективність *системи комунікативних дій*, які мають виконувати учні для досягнення цілей навчання іноземної мови у початковій школі: на окремому уроці, у тематичному розділі, у певному класі.

Отже, відповідно до особливостей компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів початкової школи охарактеризуємо систему вправ і завдань як *ієрархічно вибудованій, дидактично і методично доцільно збалансований структурний комплекс, який забезпечує вмотивоване й усвідомлене оволодіння учнями мовними аспектами інішомовного спілкування і сприяє формуванню мовної, мовленнєвої, соціокультурної та загальнонавчальної компетентностей як важливих компонентів інішомовної комунікативної компетентності школярів, дає змогу засобами іноземної мови засвоювати типові особливості культури інішомовної комунікації, прийнятої у країні, мова якої вивчається, сприяє організації взаємопов'язаного навчання мови і культури її носіїв*. При чому оптимальний якісний та кількісний склад вправ і завдань у межах одного підрозділу тематичного розділу чи для змісту навчання у певному класі може варіюватись залежно від особливостей певної іноземної мови, зокрема від складності мовних і мовленнєвих одиниць та труднощів їх засвоєння. Одним із критеріїв визначення номенклатури навчальних засобів слугують також особливості виду мовленнєвої діяльності, на який спрямовується навчальна робота. Їх якісний та кількісний склад зумовлюється не тільки потребами навчання, але й іншими чинниками, про які йшлося вище.

Висновки. У статті за результатами аналізу тенденцій розвитку сучасної шкільної інішомовної освіти та емпіричних досліджень розглянуто та інтерпретовано поняття *«компетентнісно орієнтоване навчання іноземних мов учнів початкової школи»*, представлено авторське визначення компетентної особистості учня початкової школи у сфері навчання іноземних мов, схарактеризовано інішомовну комунікативну компетентність та її компоненти, на формування яких має спрямовуватися навчальна діяльність учнів 1–4 класів.

Визначено й обґрунтовано систему комунікативних дій компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів початкової школи, запропоновано та схарактеризовано засоби, що забезпечують її успішне використання у навчальному процесі. Система створюється відповідно до змісту і функцій визначеної предметної інішомовної комунікативної компетентності, вікових психофізіологічних особливостей та потенційних можливостей учнів 1–4 класів і передбачає поетапне оволодіння інішомовним спілкуванням як засобом міжкультурної вербальної взаємодії.

Вочевидь, окреслені та схарактеризовані види діяльності та засоби їх виконання будуть ефективними за умови створення спеціального освітнього компетентнісно орієнтованого інішомовного комунікативного середовища, зміст і функції якого можуть стати предметом наступного дослідження.

Використані джерела

1. Басай Н. П. Соціокультурний аспект у змісті компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів початкової школи. *Лінгводидактичні засади навчання іноземних мов у закладах вищої та загальної середньої освіти* : монографія / відп. за вип. М. М. Сідун, Т. К. Полонська. Мукачево, 2018. С. 297–317.
2. Бігич О. Б. Особистісно-діяльнісний розвиток молодшого школяра на уроці іноземної мови: монографія / О.Б. Бігич. – К., 2010. 138 с.
3. Гез Н. И. Система упражнений и последовательность развития речевых умений и навыков. 1969. № 6. С. 7–12.
4. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как основа компетентностного подхода в образовании. М., 2004. 42 с.
5. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. Київ, 2003. 261 с.

6. Пасічник О. С. Навчання іноземних мов у початковій школі: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. К., 2017. Вип. 18. С. 126–139.
7. Полонська Т. К. Сутність компетентнісно-орієнтованого навчання іноземних мов у початковій школі. *Педагогічна освіта : теорія і практика* : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка; Інституту педагогіки НАПН України. Вип. 22 (1–2017). Ч. 2. С. 294–300.
8. Редько В. Г. Вікові особливості учнів початкової школи як передумова компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов: досвід інтерпретації результатів аналізу. *Педагогічна освіта : теорія і практика* : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка; Інституту педагогіки НАПН України. Вип. 23 (2–2017). Ч. 2. С. 264–276.
9. Редько В. Г. Готовність учнів початкової школи до компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов: авторська інтерпретація результатів анкетування вчителів. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. К., 2017. Вип. 19. С. 284–299.
10. Редько В. Г. Засоби формування іншомовної комунікативної компетентності учнів початкової школи: результати емпіричних досліджень. *Проблеми сучасного підручника* : збірник наукових праць. Київ, 2018. Вип. 20. С. 360–372.
11. Редько В. Г. Науково-теоретичні підходи до побудови системи вправ і завдань компетентнісно орієнтованого навчання іншомовного спілкування учнів початкової школи. *Лінгводидактичні засади навчання іноземних мов у закладах вищої педагогічної та загальної середньої освіти* : монографія / відп. за вип. М. М. Сідун, Т. К. Полонська. Мукачєво, 2018. С. 229–275.
12. Редько В. Г. Теоретико-методичні засади компетентнісно-діяльнісної технології навчання іноземних мов. *Fundamental and applied researches in practice of scientific schools* : International Scientific Journal. 2018. Number 2. Volume 26. P. 313–320.
13. Редько В. Г., Полонська Т. К., Пасічник О. С., Басай Н. П. Концепція компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів початкової школи / за наук. ред. В. Г. Редька. К., 2018. 36 с.
14. Key Competencies for Successful Life and Well – Functioning Society; Edited by Dominique S. Rychen and Laura H. Salganik. – Gottingen : Hogrefe and Huber Publishers, 2003. – 219 p.

References

1. Basai N. P. Sotsiokulturnyi aspekt u zmisti kompetentnisno oriietovanoho navchannia inozemnykh mov uchniv pochatkovoї shkoly. *Linhvodydaktychni zasady navchannia inozemnykh mov u zakladakh vyshchoї ta zahalnoi serednoi osvity* : monohrafiia / vidp. za vyp. M. M. Sidun, T. K. Polonska. Mukachevo, 2018. S. 297–317.
2. Bihych O. B. Osobystisno-dialnisnyi rozvytok molodshoho shkoliara na urotsi inozemnoi movy: monohrafiia / O. B. Bihych. – K., 2010. 138 s.
3. Gez N. I. Sistema uprazhneniy i posledovatelnost razvitiya rechevyih umeniy i navyikov. 1969. № 6. S. 7–12.
4. Zahalnoieuropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia. Kyiv, 2003. 261 s.
5. Zimnyaya I. A. Klyuche vyie kompetentnosti kak osnova kompetentnostnogo podhoda v obrazovanii. M., 2004. 42 s.
6. Pasichnyk O. S. Navchannia inozemnykh mov u pochatkovii shkoli: zarubizhnyi ta vitchyzniani dosvid. *Problemy suchasnoho pidruchnyka* : zb. nauk. prats. K., 2017. Vyp. 18. S. 126–139.
7. Polonska T. K. Sutnist kompetentnisno-oriietovanoho navchannia inozemnykh mov u pochatkovii shkoli. *Pedahohichna osvita : teoriia i praktyka* : zb. nauk. prats Kamianets-Podil'skoho nats. un-tu imeni Ivana Ohienka; Instytutu pedahohiky NAPN Ukrainy. Vyp. 22 (1–2017). Ch. 2. S. 294–300.
8. Redko V. H. Vikovi osoblyvosti uchniv pochatkovoї shkoly yak peredumova kompetentnisno oriietovanoho navchannia inozemnykh mov: dosvid interpretatsii rezultativ analizu. *Pedahohichna osvita : teoriia i praktyka* : zb. nauk. prats Kamianets-Podil'skoho nats. un-tu imeni Ivana Ohienka; Instytutu pedahohiky NAPN Ukrainy. Vyp. 23 (2–2017). Ch. 2. S. 264–276.
9. Redko V. H. Hotovnist uchniv pochatkovoї shkoly do kompetentnisno oriietovanoho navchannia inozemnykh mov: avtorska interpretatsiia rezultativ anketuvannia vchyteliv. *Problemy suchasnoho pidruchnyka* : zb. nauk. prats. K., 2017. Vyp. 19. S. 284–299.
10. Redko V. H. Zasoby formuvannia inshomovnoi komunikativnoi kompetentnosti uchniv pochatkovoї shkoly: rezultaty empirychnykh doslidzhen. *Problemy suchasnoho pidruchnyka* : zbimyk. naukovykh prats. Kyiv, 2018. Vyp. 20. S. 360–372.
11. Redko V. H. Naukovo-teoretychni pidkhody do pobudovy systemy vprav i zavdan kompetentnisno oriietovanoho navchannia inshomovnoho spilkuvannia uchniv pochatkovoї shkoly. *Linhvodydaktychni zasady navchannia inozemnykh mov u zakladakh vyshchoї pedahohichnoi ta zahalnoi serednoi osvity* : monohrafiia / vidp. za vyp. M. M. Sidun, T. K. Polonska. Mukachevo, 2018. S. 229–275.
12. Redko V. H. Teoretyko-metodychni zasady kompetentnisno-dialnisnoi tekhnologii navchannia inozemnykh mov. *Fundamental and applied researches in practice of scientific schools* : International Scientific Journal. 2018. Number 2. Volume 26. P. 313–320.
13. Redko V. H., Polonska T. K., Pasichnyk O. S., Basai N. P. Kontsepsiia kompetentnisno oriietovanoho navchannia inozemnykh mov uchniv pochatkovoї shkoly / za nauk. red. V. H. Redka. K., 2018. 36 s.
14. Key Competencies for Successful Life and Well – Functioning Society; Edited by Dominique S. Rychen and Laura H. Salganik. – Gottingen : Hogrefe and Huber Publishers, 2003. – 219 p.

Редько В. Г., доктор педагогических наук, доцент, заведующий отделом обучения иностранным языкам Института педагогики НАПН Украины

СРЕДСТВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ СИСТЕМЫ КОММУНИКАТИВНЫХ ДЕЙСТВИЙ КОМПЕТЕНТНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье автор рассматривает средства, способствующие выполнению системы учебных коммуникативных действий в условиях компетентностно-ориентированного обучения иностранным языкам учащихся начальной школы. Высказано собственную точку зрения по вопросу компетентностного подхода к обучению иноязычного общения учащихся младшего школьного возраста; охарактеризовано сущность понятия «компетентная личность» в сфере обучения иностранным языкам. Определены и охарактеризованы теоретико-методические подходы к построению и способы внедрения системы упражнений и заданий, которые обеспечивают компетентностно-ориентированное обучение иностранным языкам учащихся 1–4 классов.

По результатам анализа тенденций развития современного школьного иноязычного образования и эмпирических исследований определены и обоснованы содержание и функции иноязычной коммуникативной как предметной компетентности и ее компонентов, на формирование которых направляется содержание обучения иностранным языкам в начальной школе.

Ключевые слова: компетентностно ориентированное обучение, иностранные языки, система коммуникативных действий, ученики начальной школы.

Redko V., Doctor of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Head of Teaching Foreign Languages Department of the Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine

MEANS OF PROVIDING A SYSTEM OF COMMUNICATIVE ACTIONS FOR COMPETENCE-ORIENTED TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO PRIMARY SCHOOL STUDENTS: THEORETICAL-METHODICAL ASPECT

The author of this article examines the means, which help to use the system of communicative actions in the conditions of competence-oriented teaching foreign languages to primary school students. The scientist expresses his own point of view on the question of competent approach to teaching foreign language communication, the essence of the concept of “a competent person” in the field of teaching foreign languages is characterized. He considers competence-oriented teaching foreign languages of primary school students as their ability according to age characteristics and potential opportunities consciously perform educational actions that ensure the mastery of foreign language communication in oral and written forms within the spheres, themes, situations and linguistic means defined by the current curriculum.

The author defines and characterizes theoretical and methodical approaches to the construction and methods of implementing a system of exercises and tasks that provide competence-oriented teaching foreign languages to students of grades 1–4. According to the results of the analysis of trends in the development of modern school secondary education and empirical research, the author determined and substantiated the content and functions of the foreign language communicative competence as a subject one and its components, for the formation of which the content of teaching foreign languages is directed. The educational actions that students must carry out in the process of mastering them are outlined and characterized. The system of exercises and tasks that can provide the realization of educational actions aimed at the formation of the indicated competencies is defined and described.

The article substantiates theoretical and methodical approaches to the selection of exercises and tasks that ensure the formation of foreign language competence of primary school students. Types, kinds, forms of realization, quantitative and qualitative composition of exercises and tasks are consistent with the objectives of education, outlined by the current curriculum, correspond to the current trends in the development of school foreign education, adapted to the age-old features and potential of students of junior school age and to the basic ideas of the concept of the “New Ukrainian School”.

Key words: competence-oriented teaching; foreign languages; system of communicative actions; elementary school students.